

Mirzada'ya

**İRAN
HALKLARI
EL KİTABI**

***HANDBOOK OF
IRANIAN PEOPLES***

R A F A E L B L A G A

Birinci Baskı
copyright © 1997, Rafael Blaga
ISBN : 975-94641-0-1

İRAN'DA ETNİK GRUPLAR

İÇİNDEKİLER

Önsöz	ix
1. Giriş	
1.1 Amaçlarımız, kısaltmalar	2
1.2 Yöntem ve terminolojimiz	4
1.2.1 Etnik grup	4
1.2.2 Dil	4
1.2.3 İran'da dilsel gruplar	6
1.2.4 Milliyet	9
1.2.5 İranlılık, vatandaşlık	9
1.2.6 İran'da egemen olmuş devletlerin etnik kökenleri	10
1.2.7 İranilik, Türkilik	13
1.2.8 Din, mezhep	14
1.2.9 Irk	15
1.2.10 İran'da etnik bölgeler	15
1.2.11 Nüfus yoğunluğu	19
1.3 Ülkenin genel görünümü	21
1.3.1 Sömürgecilik	21
1.3.2 Despotizm, totalitarizm	23
1.3.3 Kültürel, sosyal gerikalımlık	26
1.3.4 Ekonomik, teknolojik geri kalmışlık, köylülük	27
1.3.5 Dinsel aşırılık, hoşgörüsüzlük	28
1.3.6 Aşiretler ülkesi	29
1.3.7 Düşük okuryazarlık	31
1.3.8 Kadınlara karşı ayrımcılık	33
2. İran'da Dinsel Gruplar	
2.1 Devletin dini, dinin devleti	37
2.2 İran'da dinsel, mezhepsel, inançsal gruplar	38
2.2.1 Şiilik	42
A) Muteşerria	43
- İmami (Caferi)	43
B) Mutasavvıfa (Gulatu-Şia)	43
1) Alevilik	43
- İmami din adamlarının Alevilere karşı tutumu	45
- Gali Şiilerinin bugünkü durumu	47
a- Türki-Azeri kol (Kızılbaş-Bektaşilik)	48
- İran'da Azeri Kızılbaşların dağılımı	50
- İlkeleri	52
- Azeri Panteistler (Vahdet-i Vücutiler)	53
- Şeyhlik	54
b- İrani kol (Ehlihak)	55
- Şebek, Sarlı, Kakai, Bacoran vs.	56

2) İsmaililik	57
- Zikriler	58
- Mirzailer	58
2.2.2 Sünnilik	58
2.2.3 Hıristiyanlık	59
- Sabailer	60
- İlkeleri	60
2.2.4 Zerdüştilik	61
2.2.5 Bahailik	62
2.2.6 Sih-Hinduizm	62
2.2.7 Yezidilik	63
2.2.8 Musevilik	64

3. İran Haklarının Irksal Kökeni Meselesi

3.1 Giriş	67
3.1.1 Irkların sınıflandırılması	67
3.1.2 İran'da bugünkü durum	68
3.1.3 Dil ve ırk aynı şey değildir	70
3.2 İran'ın yerli halkları	71
3.2.1 Bilinen en eski yerliler	71
3.2.2 Elam ve bağlı gruplar (Elam, Guti, Lububi, Kassi, Kaspi, Manna, diğerleri)	72
3.2.3 Zagrokaspiyan halklar (Hatti, Huri, Urartu, Tapur, Amard, Kadusi, Amur)	74
3.2.4 Semitik (Sami) halklar (Asur, Babil, Keldani, Akkad, Arami, Arap)	75
3.2.5 Sümerler	76
3.3 İrani (İranic) göçler: Med, Part, Pers, Baktriyan, Kimmer, İskit, Saka, Masajet, Sarmat, Alan, Kuşan Yunanlı, Hirkani	78
3.4 Türki (Turkic) göçler: Hun, Heptalit, Göktürk, Hazar, Peçenek, Ağaçeri, Bulgar, Kengerli, Oğuz, Gazneli, Selçuklu, Kıpçak, İldenizli, Harezmsahlr, Mongol, İlhanlı, Timuri, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevi	84
3.5 İran'da Türki devletler	93

4. Fars Şovenizmi - Paniranizm ve Fars Milliyetçiliği

4.1 Resmi devlet ideolojisi	96
4.2 Âri ırkı fenomeni	97
4.3 Etnik kimliğe yasal engellemeler	99
4.4 Sayınlarda inkar siyaseti	100
4.5 Sadece dinsel etnisiteyi tanıma	101
4.6 İran milletini yaratma	101
4.7 Milli kimliksizleştirme	103
4.8 Milli dillere yasak	104
4.9 Milli dilleri aşığılama	106
4.10 Fars İslam Cumhuriyeti ve milli diller	108
4.11 Milli dillerin son durumu	110
4.12 Yerel milli dillerin iflasi	111
4.13 İdari Taksimat - Ostanlar	111
4.14 Aşırı merkezizetçi, antifederalist yaklaşım	113
4.15 Kısa tarihsel bilgi	114

4.16	İthamlar: bölücülük, dış provakasyon, eşkıyalık.....	115
4.17	Federalizmi savunanlar.....	117
4.18	Ekonomik, kültürel, siyasal gerileme.....	119
4.19	Zorunlu göç, sürgün.....	120
4.20	Diyalog yerine askeri yöntemler.....	122
4.21	Devlette etnik temizleme.....	122
4.22	İsim yasağı.....	123
4.23	Bölünmüş parçalara yönelik propaganda.....	125
4.24	Etnik grupların izolasyonu.....	128
4.25	Saf Paniranizm ideali.....	130
4.26	Milli grupları aşğılama siyaseti.....	131
4.27	Totaliter, militarist, üniter komşuları yeğleme.....	132

5. Etnik Gruplar

5.1	İraniler (Iranic).....	135
5.1.1	Tatiler (Tatic).....	135
5.1.2	Talışlar.....	
5.1.3	Gilekler.....	144
5.1.4	Mazenderaniler (Teberiler).....	151
5.1.5	Lekler.....	158
5.1.6	Kürtler.....	164
5.1.7	Guranlar.....	180
5.1.8	Semnaniler.....	182
5.1.9	Raciler.....	184
5.1.10	Sengseriler.....	186
5.1.11	Aşğıyaniler.....	187
5.1.12	Lorlar.....	188
5.1.13	Farslar.....	204
5.1.14	Larlar.....	219
5.1.15	Sistaniler.....	221
5.1.16	Beluçlar.....	225
5.1.17	Tacikler.....	235
	<i>Tacikçe konuşan gruplar</i>	236
	1) Hazara (Batı Derezinat, Doğu Berberi).....	237
	2) Çaharaymak (Teymuri, Taymani, Firuzkuhi, Cemşidi).....	238
	3) Kızılbaş-Afşar.....	239
	4) Diğer (Yahudi, Çingene, vs.).....	239
5.1.18	Afganlar (Puştular).....	242
5.1.19	İran'da yaşayan diğer az sayılı İrani halklar.....	246
	- İrani dilleri ailesi.....	246
	- A) Merkezi İran dilleri.....	248
	- B) Fars Ostani dilleri.....	249
5.2	Hintiler (Indic).....	251
5.2.1	Çingeneler (Romlar).....	251
5.2.2	Brahoiler.....	256
5.2.3	Catlar.....	259

	5.2.4	Hintliler (Indian)	261
	5.2.5	Urdular	262
5.3		Diğer Hint-Avrupa dilleri	263
	5.3.1	Ermeniler	263
	5.3.2	Ruslar	271
271	5.4	Türkiler (Turkic)	273
	5.4.1	Azeriler	273
	5.4.2	Türkmenler	315
	5.4.3	Halaçlar	324
	5.4.4	Kazaklar	327
	5.4.5	Özbekler	329
5.5		Samiler (Semitic)	332
	5.5.1	Araplar	332
	5.5.2	Asuriler	345
	5.5.3	Yahudiler	352
	5.5.4	Afrikalular	358
	5.5.5	Aramiler	361
5.6		Kafkasyahlar	363
	5.6.1	Gürcüler	363
	5.6.2	Çerkezler	366
6. Ek			
6.1		İran'da konuşulmayan İrani diller: Kumzari, Muncani, Osetin (Asi), Pamir dilleri (Şugnani- Roşani, Yazgulami, Eşkuşumi, Veheni), Paraçi, Urmuri (Berki)- Yağnabi	369
6.2		Dil Aileleri	373
	6.2.1	İrani (Iranic) Dilleri Ailesi	373
	6.2.2	Türki (Turkic) Dilleri Ailesi	374
	6.2.3	Hamito-Semitik Dilleri Ailesi	375
	6.2.4	Hinti (Indic) Dilleri Ailesi	376
	6.2.5	Avrupa Dilleri Ailesi	377
	6.2.6	Dravid Dilleri Ailesi	378
	6.2.7	Kafkas Dilleri Ailesi	379
6.3		İran'a komşu ülkelerde etnik yapı	380
	6.3.1	Afganistan	380
	6.3.2	Azerbaycan	381
	6.3.3	Irak	382
	6.3.4	Pakistan	383
	6.3.5	Suriye	384
	6.3.6	Türkiye	384
	6.3.7	Türkmenistan	385
6.4		Resmi Diller	386
		Bibliyografya	387
		İndeks	399

ÖNSÖZ

1979'da Fars Pehlevi diktası ve 1989'da Sovyetler Birliği'nin çökmesi ardından, İran'da çok dramatik değişiklikler başvermiş ve vermektedir. Bu değişikliklerin mekanizmasını, yönelişini, ülke içi ve dışındaki etkilerini ve olası sonuçlarını daha iyi anlamak ve öngörebilmek için bu *ülkeyi oluşturan temel öğelerin* ayrıntılı ve eksiksiz bilinmesi şarttır. Ayrıca bilinçli veyahut sosyal-siyasal koşulların sonucu olarak bilinmeyen, unutulmuş veya yanlış bilinen bu *yapısal temel öğeler* konusu üzerinden mevcut sis perdesini kaldırmak, bilinmeyenleri aydınlığa kavuşturmak ve yanlışlıkları düzeltmek, toplum bilimi adına büyük bir kazanç sayılacaktır.

Bütün İranlıların (İran vatandaşlarının) sanal Âri ırkından olduklarını; dil, edebiyat ve kültürlerinin, Fars dili, edebiyatı ve kültürü olduğunu; İran'ın siyasi ve medeni tarihinin Fars milletinin siyasi ve medeni tarihinden ibaret olduğunu, bütün İranlıların 12 İmamlı Muteşerria Şii (İmamilik) mezhebinde olduğunu savunan düşünce bilimdisidir. İran'da ve dışında başarıyla yaygınlaştırılmış ve yerleştirilmiş bu resmi ve bilimdisi teori, Fars şovenizm-Pan İranism'in özünü oluşturmaktadır.

Fars şovenizm-Pan İranism, 20. yüzyılda başta İngiltere, ABD ve daha sonraları Fransa, Almanya, Rusya ve belli bir ölçüde İsrail, Ermenistan olmak üzere, esasen batılı siyaset ve bilimadamları tarafından bağlı buldukları ülkelerin, bölge ve İran'daki stratejik çıkarlarını korumak ve temellerini sağlamlaştırmak amacıyla oluşturulup geliştirilmiş ve yoğun kültürel siyasi-ekonomik-askeri destekleri ile uygulanmaya konulmuştur. 1905-1906 Meşrutiyet Hareketinin İngiltere kontrolüne geçmesi ve 1925'te bu ülkenin yaptırdığı bir askeri darbe sonucunda, İran devletinin Azeri Kacar sülalesinden Fars Pehlevi'lere geçmesiyle Fars şovenizm-Pan İranism, İran devletinin benimsediği resmi devlet ideolojisine dönüştürülmüştür.

Bütün veriler aynı ideolojinin, 1979'dan beri iktidarda bulunan Fars İran İslam Cumhuriyetinin de resmi devlet ideolojisi olduğunu açıkça göstermektedir. Aslında olduğunu açıkça göstermektedir. Aslında Fars devlet, siyaset, din ve bilimadamlarının benimsediği ideoloji, daha geniş bir spektrum yani *İran-İslam Sentezi* ve daha da basitleştirmek istersek *Fars-İmami Sentezidir*. Fars Pehlevi rejimi daha ziyade Farslığı, Fars İslam rejimi ise İmamiliği ön plana çıkarmışsa da her iki totaliter rejimin temel resmi devlet ideolojisi, aynı olmuştur.

Kitabımızı sonuna dek okuyan her okurumuzun bu siyasi ideolojinin, İran gerçeklerinden ne denli uzak olduğu yargısına varmasını umuyoruz.

İran'ın dünü ve bugününü, bir bütün olarak ilk kez etnik açıdan incelemeyi amaçlayan ve konunun uzmanı olmayanlar için hazırlanmış bulunan araştırmamızda herhangi bir ırk, halk, dil, dinsel inancın veya inançsızlığın aşağılanması veya yüceltilmesi, herhangi bir düşünce, siyasal eğilim ve sistemin yanlış veya doğruluğunun kanıtlanması; herhangi bir ülkenin içişlerine karışmak veya toprak bütünlüğünün tartışma konusu edilmesi kesinlikle amaçlarımız dışındadır.

1. GİRİŞ

1.1- Amaçlarımız

İran'ın etnik bir mozaik olmasına karşın bu ülkede, var olan sosyal çeşitlilik üzerine şimdiye dek herhangi bilimsel ve kapsamlı etnolojik çalışma yapılmamıştır. İran'da yaşayan bütün etnik grupları içeren herhangi bir inceleme veya araştırma olmadığından, kitabımız bu alanda ilk sayılmaktadır.

1906 İran Meşrutiyet Hareketinin İngiltere kontrolüne geçmesi ve 1921'de İngiltere'nin yaptığı askeri darbeden sonra, İran devletinin resmi politikası, İran ahalisinin ek bir millet olduğu, bu milletin Âri ve İrani ırkından olduğu, adının İranlı, tarihsel milli dilinin Farsça ve dinsel inancının da 12 İmamlı Muteşerria Şiilik (İmami) olduğunu savunmak olmuştur. Kanımızca, bu devlet politikası var olduğu sürece ilklilik özelliği taşıyan çalışmamızda bulunan eksikliklerin tamamlanması ve yanlışlıkların düzeltilmesi pek de kolay olmayacaktır.

Bizim amacımız, her hangi bir siyasi yoruma girmeden, ön yargısız, elde edebildiğimiz bütün dağılık bilgileri bir araya getirerek, bu ülkede yaşayan etnik grupları belirlemek, bir bütün olarak ele almak ve hangi etnik grupların nerede, hangi sayıda, hangi sosyo-kültürel düzeyde yaşadıkları ve hangi milli haklara sahip olduklarını sistematik biçimde sergilemek olmuştur. Kitabımız, İran'da yaşayan 90'a yakın etnodilsel grubu özet olarak incelemektedir.

İran'da bir etnik grubun tanımlanmasında, temel etnik belirleyici dildir. (Bkz. Yöntem ve terminolojimiz) Dilin İran'daki etnik gruplaşmada merkezi rol oynadığından, bu konuya daha detaylı değinildi.

Ülkenin genel sosyo-kültürel ve bilimsel geri kalmışlığı ve etnolojik araştırmaların siyasi açıdan uzun süreli yasak olması nedeni ile asıl sıkıntımızı veri ve istatistiklerin kısıtlılığı oluşturmuştur. Bugüne kadar İran'ın etnik yapısı hakkında doğru ve dakik tek bir sayım yapılmamıştır. Yapılan sayımlarsa, genelde uydurma ve güvenilmez olmuşturlardır.¹ Durumun böyle olmasında devletin sahte bilgileri yayımladığı, halkın korkudan yanlış bilgiler vermesi etkili olmuştur. Ayrıca yapılan istatistiklerde sadece resmi olan dinsel azınlıklar hakkında bilgiler verilir. Kitabımızda, *bütün sayısal verilerin son derece tahmini olduğunu* vurgulayarak okurların kafasında, İran'da etno-dilsel, dinsel ve ırksal gruplar hakkında, niceliksel değil, niteliksel bir imajın oluşmasını amaçlamaktayız.

KISALTMALAR

Ör.	:	Örneğin
Bkz.	:	Bakınız.
M.Ö.	:	Milattan Önce
M.S.	:	Milattan Sonra
Y.Y.	:	Yüzyıl
İ.A.	:	İslam Ansiklopedisi.
KJ	:	Kolliyyâte Joqrâfiyâye Tabii Va Târixiye İrân.
ND	:	Nâsyonâlistm Dar İrân.
JM	:	Joqrâfiyâye Mofassale İrân.
JK	:	Joqrâfiyâye Kâmele İrân.
SV	:	Sarzamin Va Mardome İrân.
MB	:	Moqaddamei Bar Şenâxte İlhâ, Câdor Neşinân Va Tavâefe Aşâeriye İrân.
AM	:	Aqvâme Mosalmâne Ettehâde Şowravi.
JJ	:	Joqrâfiyâye Jamiyyate İrân.
GC	:	Gozaşte Cerâqe Râhe Âyande Ast.
QK	:	Qovmhâye Kohan.
İD	:	İrân Dar Sepidedame Târix.
NOT	:	Kitaptaki bütün Farsça sözcükler yeni Fars latin yazısıyla (Urofârsi) yazılmıştır.